ԱՐԵՎՄՏՅԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ՀԱՅՈՑ ՁՈՐ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՀՈՒՇԱՐՁԱՆՆԵՐԻ ՔԱՐՏԵԶ-ՈՒՂԵՑՈՒՅՑ

WESTERN ARMENIA

HAYOTS DZOR

A MAP-GUIDE TO HISTORICAL MONUMENTS

Հայոց ձորի դպրոցներում 1900-ական թթ. դասավանդած ուսուցիչները

Teachers who worked in the schools of Hayots Dzor in the 1900s

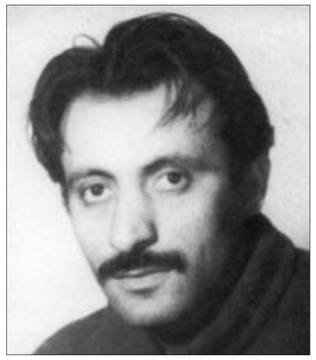

Ականավոր հայոցձորցիներ. գնդապետ Լևոն Շաղոյան և աշխարհահռչակ նկարիչ Արշիլ Գորկի

Prominent Armenians from Hayots Dzor: Colonel Levon Shaghoyan and world-famous artist Arshil Gorki

Խորգոմ և Աստվածաշեն գյուղերը
Khorgom and Astvatzashen Villages

ISBN 978-9939-843-23-0

Հայոց ձոր գավառը գտնվում է հարավ-արևելքից Վանա լճի մեջ թափվող Անգղ գետի միջին և ստորին հոսանքի ավազանում:

Գավառի անվանումը ծագում է հայոց ծննդաբանական դիցավեպով փոխանցված հայ ժողովրդի անվանադիր նախնի և ռազմի գերագույն աստված Հայկ Նահապետից, իսկ լայնորեն շրջանառված երկրորդ՝ Երվանդունիք անվանումը՝ մ.թ.ա. Է-Դ դարերում սկզբնապես այս և շրջակա գավառների տարածքում քաղաքական գործունեություն ծավալած Երվանդունի արքայատոհմի անունից:

Մեծ եղեռնի նախօրեին գավառի 45 գյուղերից ամբողջությամբ կամ մասնակի դեռևս հայաբնակ էին 31-ը:

Հայոց ձորը պատմական տարատեսակ հուշարձաններով Հայաստանի առավել հարուստ գավառներից է, որոնք, սակայն, սկսած 1920-ական թվականներից, առավել մեծ չափով միտումնավոր վնասվել են (հատկապես դրանց քրիստոնեական ժամանակաշրջանի ժառանգությունը): Ընդ որում, իշխանությունների թողտվությամբ (հաճախ նույնիսկ գործում մասնակցությամբ) իրականացված հայկական հուշարձանների անհետացման գործընթացը ցավալիորեն ցարդ շարունակվում է: Արդյունքում գավառի տարածքում նախքան Մեծ եղեռնը գոյություն ունեցած առնվազն մի քանի հազար պատմական հուշարձաններից ներկայումս ինչ-որ չափով դեռևս առկա է սոսկ չնչին մասը:

Սույն ուղեցույցը հասցեագրում ենք հայրենի հիշատակներով հետաքրքրված հայ և օտար հանրությանը:

Hayots Dzor District is situated in the middle and lower course basin of the river Angegh, which flows into Lake Van from the south-east.

The toponym *Hayots Dzor*, which is interpreted as *Gorge of Hayk*, or *Gorge of Armenians* in different sources, originates from the name of Hayk, the legendary Patriarch and founder of the Armenian nation, and the Supreme God of War for pagan Armenians. In Classical Armenian, *hayk* is a nominative plural form meaning *Armenians* (singular form: *hay*, i.e., *Armenian*), the self-designation of the Armenian people. The district is also called *Yervandunik*, a name amply found in various sources, after the Yervandunies' royal dynasty (7th to 4th centuries B.C.).

Prior to the Great Genocide (1915), 31 of the 45 villages of Hayots Dzor were either thoroughly or partially inhabited by Armenians.

Hayots Dzor used to boast a rich cultural heritage, but regretfully, only a very small part of it survives today: since the 1920s many of the local monuments, particularly those of the Christian era, have been deliberately damaged and destroyed. This unprecedented "genocide" of culture is still in process in Western Armenia with the absolute connivance, and often active participation, of the authorities of Turkey.

This guide is intended for those interested in Armenian heritage.

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՂ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ
RESEARCH ON ARMENIAN ARCHITECTURE
www.raa.am, www.armenianarchitecture.am, raayer@sci.am

Աստվածաշեն (այժմ՝ Չավուշբեվիե) գյուղ. Հայկաբերդ
Haykaberd Castle, Astvatzashen (nowadays: Chavushtepe) Village

Կալպալասան գյուղ. Սրխու Սբ. Նշան վանքը 1900-ական թթ. և 2004 թ.
Serkhu Sourb Nshan Monastery, Kalpalasan Village, in the 1900s and in 2004

Հայոց ձորի ազգաբաշխական քարտեզը և հայոցձորցիներն իրենց ավանդական տարազով
An ethnic distribution map of Hayots Dzor; Armenians from the district in their national costume

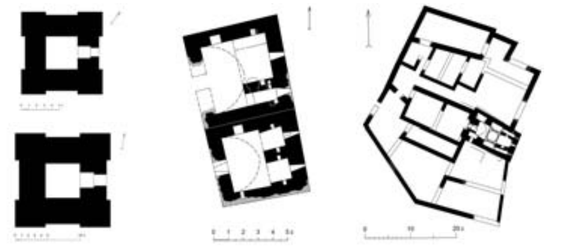

Իրմուշինի և Խալդիի տաճարների, Անգղա և Սրխու վանքերի հատակագծերը
Plans of the temples of pagan Gods Irmushini and Khaldi, and of the monasteries of Angegha and Serkhu

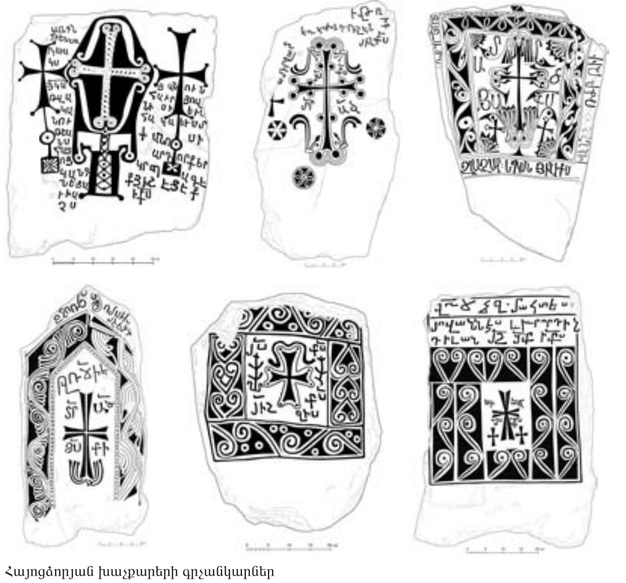

Հայոցձորյան խաչքարերի գրչանկարներ
Tracings of cross-stones from Hayots Dzor

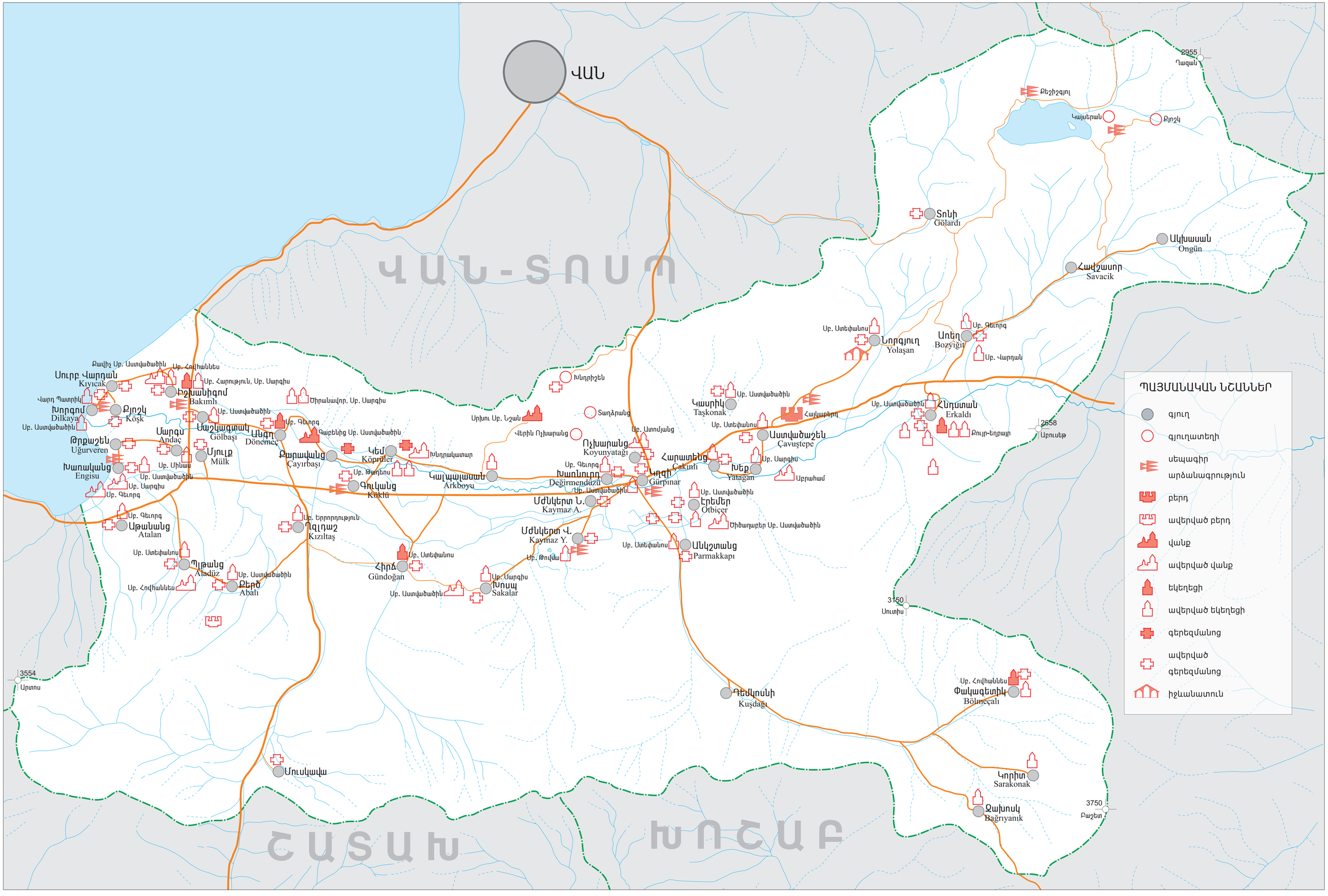
ՎԱՆ
ՎԱՆ-ՏՈՍՊ
ՇԱՏԱԽ
ԽՈՇԱԲ
ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ՆՇԱՆՆԵՐ
գյուղ
գյուղատեղի
սեպագիր արձանագրություն
բերդ
ավերված բերդ
վանք
ավերված վանք
եկեղեցի
ավերված եկեղեցի
գերեզմանոց
ավերված գերեզմանոց
իջևանատուն
Սուրբ Վարդան
Kıyıcak
Քավիչ Սբ. Աստվածածին
Սբ. Հովհաննես
Սբ. Հարություն, Սբ. Սարգիս
Իշխանիգոմ
Bakımlı
Վարդ Պատրիկ
Խորգոմ
Dilkaya
Քյոշկ
Köşk
Սբ. Աստվածածին
Սբ. Աստվածածին
Թրքաշեն
Uğurveren
Մարգն
Andaç
Մաշկագտան
Gölbaşı
Սանդ
Dönemeç
Սբ. Գեորգ
Գաբենից Սբ. Աստվածածին
Միրանավոր, Սբ. Սարգիս
Սրխու Սբ. Նշան
Խնդրիշեն
Տաղձրանց
Վերին Ոչխարանց
Սբ. Ստոմյանց
Ոչխարանց
Koyunyatağı
Սբ. Գեորգ
Սբ. Թարեոս
Գուկանց
Köklü
Սբ. Սարգիս
Սբ. Գեորգ
Սբ. Գեորգ
Սբ. Հովհաննես
Սբ. Աստվածածին
Սբ. Սարգիս
Սբ. Աստվածածին
Սբ. Ստեփանոս
Սբ. Աստվածածին
Սբ. Ստեփանոս
Սբ. Աստվածածին
Սբ. Ստեփանոս
Սբ. Աստվածածին
Սբ. Սարգիս
Սբ. Աստվածածին
Սբ. Սարգիս
Սբ. Աստվածածին
Սբ. Սարգի